

доцільної системи сівозмін, підбору культур, внесення мінеральних та органічних добрив, а також впровадження новітніх технологій родючість ґрунтів підвищиться. Тому в сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах необхідно обґрунтувати: структуру посівних площ, структуру тваринництва, рівень продуктивності цих галузей з врахуванням необхідності відтворення родючості ґрунтів. Удосконалення галузевої структури забезпечить підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, в тому числі використання земельних угідь.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Лайко П.А., д.е.н., проф., член-кореспондент НААН,
Борищ А. к.е.н., доцент,
Долженко І. к.е.н., доцент,
Лабенко О. к.е.н.*

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

На даний час в Україні сформована система оподаткування сільськогосподарських підприємств, яка діє вже досить тривалий час і в цілому виправдала своє призначення, яке полягало у створенні сприятливих умов для виведення сільського господарства із кризи. Так, сучасна система оподаткування сільського господарства постала не як фіскальний інструмент вилучення частини доходів платників, а як дотаційний механізм, який формує суттєву частку фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Підтримка сільсько-господарських товаровиробників за рахунок встановлення особливого режиму оподаткування є інструментом непрямого державного регулювання.

Обґрунтування втручання держави в економіку ринкового типу ґрунтується на тому, що ринок, на сучасному етапі його розвитку, не завжди спроможний до саморегулювання. Внаслідок цього держава, як основний носій політичної влади в суспільстві, бере на себе функції щодо виправлення та запобігання так званих недосконалостей ринку.

Місце та роль податків як інструменту регулювання економічних та соціальних процесів у суспільстві визначається сукупністю методів, їх обмеженнями та можливостями впливу на економіку. Податки як

інструмент непрямого регулювання економіки, здійснюють свій вплив опосередковано через механізм економічного розрахунку, прямо не обмежуючи право платника займатися тим чи іншим видом діяльності, обирати той чи інший спосіб або напрям інвестування власних коштів.

За час свого розвитку економічною наукою та практикою напрацьовано значну кількість методів податкового регулювання, які широко використовуються з метою коригування економічного та соціального розвитку. До таких методів відносяться:

1. Зміна складу податкової системи, тобто встановлення нових або скасування існуючих податків та зборів. Проте використання даного методу обмежено з огляду на необхідність дотримання принципу стабільності податкової системи.

2. Зміна порядку формування об'єкта оподаткування, що є одним із чинників, які впливають на розмір податкових зобов'язань платника податків. Нами вбачається три форми реалізації даного методу: загальна, яка полягає у зміні порядку формування об'єкта оподаткування шляхом відповідних змін до всіх однотипних елементів, які його формують; вибіркова, яка передбачає зміни для окремих елементів оподаткування та зміна порядку амортизації основних засобів і нематеріальних активів. Виокремлення останнього в якості окремої форми ґрунтується на тому, що порядок амортизації основних засобів та нематеріальних активів змінює не лише розмір об'єкта оподаткування, а й задає економічні стимули до формування політики підприємств стосовно їх оновлення. Останнє є стимулом для підприємців до використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій, зростання фондоозброєності праці тощо.

3. Зміна кола платників податків. Даний метод може бути використаний для регулювання обсягу податкової бази.

4. Зміна виду та (або) розміру податкових ставок. Цей метод має досить суттєве політичне та соціальне навантаження. Адже розмір податкової ставки – це та величина, яка має бути стабільною та помірною для переважної більшості громадян країни. Тому збільшення ставок податку, яке навіть буде супроводжуватись паралельними заходами податкового регулювання, спрямованими на зменшення податкового навантаження, буде сприйматись негативно.

5. Зміна порядку адміністрування податків та зборів. Процес адміністрування податків та зборів передбачає виконання податковими органами функцій обліку платників податків та податкових платежів, а також функції контролю за дотриманням податкового законодавства

суб'єктами оподаткування. Процес взяття на облік платників податків, а тим більше, процедури податкового контролю можуть бути вибудовані таким чином, який передбачає більше чи менше втручання податкових органів у діяльність підприємницьких структур.

6. Податковий кредит, який передбачає відстрочення чи розстрочення податкових платежів. У зарубіжних країнах широко використовується так званий інвестиційний податковий кредит, який полягає у наданні підприємствам відстрочення чи розстрочення податкових платежів за умови виконання ними інвестиційних програм, передбачених законодавством.

7. Податкові канікули. Суть даного методу полягає у скасуванні зобов'язання сплати податків протягом певного періоду. Застосовується в основному до новостворених підприємств, які здійснюють свою діяльність у пріоритетних галузях економіки.

8. Встановлення або скасування особливих режимів оподаткування. Особливі режими оподаткування передбачають зміну механізму справляння окремих податків та (або) суттєві зміни системи оподаткування визначеного кола платників.

9. Зміна податкових періодів. Податковий період – це час, протягом якого відбувається формування об'єкта оподаткування та визначається сума податкового платежу. Зазначені методи податкового регулювання, на нашу думку, можуть бути реалізовані двома способами – суцільним та вибіркоким. Суцільний спосіб податкового регулювання передбачає застосування відповідних методів до всіх платників того чи іншого податку. Натомість вибіркоким метод передбачає обмеження кола платників, до яких застосовуються методи податкового регулювання.

Податкове регулювання також має свої обмеження. Серед них можна виділити чотири групи, а саме:

1. Обмеження, що впливають із суспільного призначення податків як джерела створення централізованого фонду фінансових ресурсів з метою забезпечення суспільних благ та необхідності дотримання принципів оподаткування.

З цього приводу слід зазначити, що можливість використання податків у регулюванні економічних процесів з'являється лише тоді, коли вони більш ніж повною мірою виконують фіскальну функцію. Адже податкове регулювання спрямоване здебільшого на стимулювання розвитку тих чи інших галузей, форм господарювання, регіонів тощо шляхом надання суб'єктам підприємницької діяльності тих чи інших

податкових пільг. Проте пільги, надані одним підприємствам, означають надмірне оподаткування інших, адже при сталій потребі у фінансуванні суспільних благ та сталій структурі надходжень до бюджету податкове навантаження при наданні пільг певній категорії платників зміщується до тих суб'єктів оподаткування, пільги яким не надаються. Таким чином, пільгове оподаткування одних платників призводить або до посиленого оподаткування інших, або скорочення фінансування суспільних потреб та пошуку інших джерел фінансових ресурсів. При цьому, якщо такими джерелами є зовнішні запозичення, то суб'єктів економічної діяльності даної країни чекає посилення податкового навантаження в майбутньому.

2. Обмеження зовнішнього характеру, які визначаються конкретною економічною ситуацією (рівень інфляції, безробіття, нерівність індивідів за доходами, нерівномірність розвитку регіонів тощо).

3. Обмеження механізму дії податків:

3.1. Результат впливу податків на економіку відчутний через певний проміжок часу. Такий часовий проміжок (зовнішній лаг) виникає внаслідок того, що податки вилучають певну частину авансованого капіталу на кожному етапі його руху. Тому швидкість впливу податкових заходів залежить від швидкості обороту авансованого капіталу.

3.2. Перекладання податків. Вплив податкового регулювання може відчувати не лише об'єкт оподаткування, а й інші особи – покупці, працівники тощо. Це виникає внаслідок так званого перекладання податків, коли реальний платник податку та суб'єкт оподаткування, визначений законодавством, не співпадають, або співпадають не повністю.

Основними сферами перекладання податків є, зокрема, наступні:

- перекладання між виробниками, споживачами та постачальниками засобів виробництва;
- розподіл податкового навантаження між основними факторами виробництва – працею та капіталом;
- міжособовий розподіл – зміна системи оподаткування доходів фізичних осіб призводить до того чи іншого перекладання податкового навантаження з одних осіб на інших;
- регіональний розподіл – підтримка тих чи інших галузей призводить до зменшення податкових надходжень до бюджетів тих регіонів, в яких зосереджені такі галузі;

– розподіл між поколіннями – існуючий спосіб формування дохідної частини бюджету визначає рівень податкового навантаження на наступні покоління.

4. Обмеження, що виникають внаслідок законотворчого процесу встановлення податків та управління реалізацією прийнятих рішень органами виконавчої влади:

4.1. Законодавці не завжди вільні від певних суб'єктивних мотивів, таким чином податкові реформи не завжди є економічно обґрунтованими та, внаслідок цього, можуть не мати позитивного впливу на соціально-економічний розвиток.

4.2. Інформація, що надходить до законодавців не завжди точно та повно відображає реальний стан соціально-економічної системи. Наслідком цього є невизначеність щодо результатів втілення в життя тих чи інших програм, заходів тощо.

4.3. Між початком певних процесів в економіці та моментом їх виявлення та усвідомлення законодавцями необхідності здійснення відповідних заходів щодо стабілізації ситуації проходить певний проміжок часу, або ж лаг розпізнавання.

4.4. Для розгляду поставлених питань та прийняття відповідних рішень необхідний певний час (лаг прийняття рішень), таким чином заходи з податкового регулювання можуть бути здійснені із запізненням, що знижує їх ефективність.

4.5. Прийняті законодавцями рішення втілюються в життя відповідними державними службами, що може призводити до певного перекручення таких рішень та збільшує час, необхідний для впровадження на практиці прийнятих рішень (лаг дії).

4.6. Законодавче прийняття податкових правил призводить до того, що суб'єкти економічної діяльності заздалегідь дізнаються про відповідні законопроекти і певним чином реагують на них, намагаючись наперед адаптуватись до нововведень. Це знижує ефективність податкового регулювання, породжує різноманітні очікування споживачів товарів.

Наявність зовнішнього лагу, лагів розпізнавання, прийняття рішень та дії, а також необхідність дотримання принципу стабільності в оподаткуванні призводять до того, що ефективність податкового регулювання може бути виявлена лише в довгостроковому періоді.

Серед різноманітних методів податкового регулювання досить важливе місце належить особливим режимам оподаткування, які передбачають зміну механізму оподаткування окремими податками та

(або) суттєві зміни системи оподаткування визначеного кола платників. Як правило, особливі режими оподаткування передбачають зниження податкового навантаження на обране коло платників податків. Це досягається за рахунок заходів, серед яких:

- зменшення кількості сплачуваних податків і зборів;
- встановлення таких способів обчислення і сплати податків, які суттєво спрощують визначення сум податкових платежів;
- встановлення податкових ставок на рівні, який передбачає зменшення податкових платежів порівняно із загальною системою оподаткування.

Нині у сільському господарстві діє особливий режим оподаткування за рахунок дії фіксованого сільськогосподарського податку та спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість.

Фіксований сільськогосподарський податок (ФСП) було введено в дію з 1999 р. на тимчасовій основі. Однак результати його дії зумовили те, що його функціонування було продовжено і надалі.

Серед позитивних рис ФСП варто відмітити наступне:

- суттєве зниження податкового навантаження;
- спрощення режиму оподаткування;
- стимулювання більш ефективного господарювання через відсутність зв'язку між результатами господарської діяльності та сумами сплаченого податкового зобов'язання.

Однак механізм ФСП не вільний від певних недоліків, які необхідно врахувати при наступному продовженні терміну його дії або шляхом внесення відповідних змін до існуючого закону або Податкового кодексу, який планується прийняти найближчим часом.

На даний час серед поданих до розгляду проектів Податкового кодексу необхідно виокремити два: підготовлений робочою групою, очоленою М. Азаровим (далі – проект М. Азарова) [1] та проект, підготовлений групою, очоленою М. Катеринчуком (далі – проект М. Катеринчука) [2].

Запропоновані в цих проектах зміни до фіксованого сільськогосподарського податку потребують належного аналізу та оцінки. Насамперед, варто відмітити, що в обох проектах ФСП присутній у переліку податків та зборів, передбачених податковою системою на постійній основі. Вважаємо, що така позиція є цілком обґрунтованою та відображає позитивний досвід функціонування податку.

Механізм сплати ФСП в аналізованих проектах залишено фактично у тому ж вигляді, як це має місце і на даний час. Те саме стосується і ставок податку. Однак існують і певні відмінності від чинного Закону.

Так, дещо змінено перелік осіб, які не можуть бути платниками податку. Зокрема, у проекті М. Азарова встановлено, що не можуть бути платниками ФСП суб'єкти господарювання, у яких понад 50 відсотків доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації продукції квітково-декоративного рослинництва, декоративних рослин, грибів, диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра, а також суб'єкти господарювання, що проводять діяльність з виробництва та/або реалізації підакцизних товарів, крім виноматеріалів, виготовлених з власної сировини, які реалізуються для подальшої переробки.

У проекті М. Катеринчука відповідна норма викладена дещо по-іншому: до платників ФСП не належать суб'єкти господарювання, основною діяльністю яких є виробництво та/або реалізація продукції квітково-декоративного рослинництва, декоративних рослин, диких тварин і птахів, риби, хутряних товарів, а також які здійснюють діяльність з виробництва та/або продажу підакцизних товарів, лікеро-горілчаних виробів, пива, вина і виноматеріалів (крім виноматеріалів, що їх реалізують для подальшої переробки).

Однак яким саме чином визначається те, що означена вище діяльність є основною, проект не містить інформації, що заслуговує негативної оцінки.

Перш за все це стосується підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва та на вирощуванні продукції рослинництва закритого ґрунту.

Варто відмітити, що на даний час дійсно існує проблема в оподаткуванні таких підприємств: адже спеціалізоване на виробництві продукції тваринництва підприємство може використовувати покупні корми і мати у господарському віданні незначну площу сільськогосподарських угідь й, таким чином, бути платником фіксованого сільськогосподарського податку. При цьому сума такого податку може бути, як правило, мізерною порівняно із доходами підприємства. Те саме стосується і підприємств рослинництва закритого ґрунту. Водночас підприємства, спеціалізовані на вирощуванні рослинницької продукції (відкритого ґрунту), технологічно змушені використовувати значні площі сільськогосподарських угідь і сплачувати ФСП у набагато більших розмірах.

Така ситуація є неприйнятною з кількох точок зору. По-перше, вона являє собою порушення вимоги нейтральності системи оподаткування щодо вибору суб'єктами видів господарської діяльності. Маємо на увазі, що існуюча ситуація не стимулює створення великими відгодівельними комплексами кормової бази на власних сільськогосподарських угіддях. По-друге, порушується вимога рівності, адже рослинницькі господарства несуть більше податкове навантаження, порівняно із тваринницькими господарствами. По-третє, внаслідок цього бюджет недоотримує значні суми податкових надходжень.

Аналіз проектів Податкового кодексу показує, що дана проблема знайшла в них своє відображення. Разом з тим передбачається, що сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на виробництві та переробці продукції тваринництва, у разі, якщо у їхній власності та користуванні є менш як 1000га сільськогосподарських угідь, сплачують податки та збори на загальних засадах.

З цього приводу можемо зауважити наступне: реалізація наведеної норми призведе до того, що невеликі господарства, які спеціалізуються на виробництві та переробці тваринницької продукції, не зможуть бути суб'єктами фіксованого сільськогосподарського податку. Вважаємо, що така ситуація є неприпустимою, оскільки прямо порушує рівність платників та дискримінує дрібних землевласників.

Натомість проектом М. Азарова запропоновано об'єктом обкладання податком для сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва закритого ґрунту, а також продукції тваринництва і птахівництва, встановити дохід таких підприємств. Під спеціалізацією на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва закритого ґрунту, а також продукції тваринництва і птахівництва, слід розуміти частку доходу сільськогосподарського товаровиробника, отриманого від реалізації такої продукції та продуктів її переробки, яка за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків загальної суми його доходу за такий рік. При цьому ставку ФСП для таких платників пропонується встановити на рівні 2% бази оподаткування.

Така пропозиція, на нашу думку, більш адекватна до умов сьогодення, однак також не вільна від певних недоліків, серед яких відмітимо наступне. По-перше, вважаємо об'єднання у наведеній вище нормі підприємств, спеціалізованих на виробництві та переробці продукції тваринництва та підприємств, спеціалізованих на

виращуванні рослинницької продукції закритого ґрунту, недоцільним. При цьому зауважимо, що останні підприємства, на нашу думку, варто оподатковувати на умовах загальної системи оподаткування, оскільки виращування продукції в закритому ґрунті має більше спільного із промисловим виробництвом.

З приводу підприємств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва, які можуть працювати із переважним використанням кормів власного виробництва, встановлювати до них механізм оподаткування доходу є недоцільним заходом. Вони повинні оподатковуватись так само, як і підприємства, спеціалізовані на виробництві продукції рослинництва відкритого ґрунту.

Наша пропозиція стосовно цього питання полягає у наступному: необхідно співставити наявність поголів'я сільськогосподарських тварин та площі сільськогосподарських угідь. З цією метою пропонуємо розробити методику визначення кількості умовних голів з розрахунку на 1 умовний гектар сільськогосподарських угідь і встановити порогове значення відповідного показника, який пропонуємо назвати показником концентрації поголів'я. При цьому ввести у законодавство норму, згідно з якою підприємство, в якого середньорічне поголів'я сільськогосподарських тварин (ум. голів) з розрахунку на 1 умовний гектар сільськогосподарських угідь перевищує встановлене граничне значення, сплачує ФСП за зазначеною вище ставкою (2%), застосовуваною до доходу платника. Ті підприємства, в яких вказаний показник не перевищує граничного значення, сплачують ФСП, виходячи із площ сільськогосподарських угідь та їх грошової оцінки.

Методика визначення показника концентрації поголів'я повинна ґрунтуватись на приблизному визначенні площі сільськогосподарських угідь, яка необхідна для забезпечення кормами однієї умовної голови сільськогосподарських тварин.

Існують також пропозиції щодо запровадження оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств замість оподаткування сільськогосподарських угідь, або ж з приводу поєднання оподаткування прибутку та оподаткування земельних угідь.

З цього приводу можна зазначити, що в майбутньому такий перехід, можливо, дійсно набуде достатніх підстав для запровадження, однак на даний час його слід оцінювати як передчасний. Запровадження таких пропозицій потягне за собою наслідки, серед яких:

– зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через підвищення податкового навантаження;

– формування стимулів до приховування прибутків від оподаткування;

– ускладнення податкового обліку та виконання вимог законодавства у сфері оподаткування.

Останнє є досить суттєвою передумовою для уникнення ускладнення податкового обліку та інших податкових процедур, оскільки виконання всіх вимог законодавства на належному рівні потребує відповідного рівня фахової підготовки, що далеко не завжди можливо та доцільно в умовах сільськогосподарського виробництва. Ускладнення податкового обліку можливе лише за умови високого рівня розвитку дорадницьких послуг, чого, на жаль, немає на даний час.

Ще однією складовою податкового державного регулювання сільськогосподарського виробництва є податок на додану вартість.

Чинними законодавчими положеннями передбачено, що сума ПДВ, нарахована сільськогосподарськими підприємствами (які обрали спеціальний режим оподаткування) на вартість поставлених ними сільськогосподарських товарів, не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні таких сільськогосподарських підприємств для відшкодування суми податку, сплаченої постачальнику на вартість виробничих факторів [3]. Натомість у випадку перевищення податкового кредиту над податковими зобов'язаннями сума перевищення не підлягає бюджетному відшкодуванню.

Але ще одним проблемним питанням, яке викликано дією режиму акумуляції ПДВ є те, що такий режим не поширюється на особисті підсобні господарства, які не є його платниками. Таким чином, селяни, які на даний час є суттєвими постачальниками продукції тваринництва, опинилися у гіршому становищі порівняно із сільськогосподарськими підприємствами. Така ситуація є небажаною не лише в економічному, а й в соціальному аспекті, оскільки постачання продукції тваринництва є найбільш суттєвою складовою доходів сільського населення і його зменшення є різко негативним явищем.

Шляхом вирішення даної проблеми є прийняття Закону №1782-17 [4], згідно із яким, сума ПДВ, що повинна сплачуватися до бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти у повному обсязі спрямовується виключно на виплату дотацій сільськогосподарським підприємствам за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі.

На момент написання даного матеріалу Кабінетом Міністрів України ще не затверджено механізм реалізації встановленого Законом [4] режиму.

Крім того, зазначеним Законом, передбачено, щорічно у Законі про Державний бюджет України на відповідний рік встановлювати положення згідно якого сума ПДВ, яка сплачується до бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, спрямовується до спеціального фонду державного бюджету з подальшим використанням на виплату доплат на одну корову.

Одним із напрямів удосконалення оподаткування податком на додану вартість, який досить поширений у світі, є диференціація ставок податку. Так, до товарів повсякденного попиту встановлюються знижені ставки, до товарів розкоші – підвищені, а до інших товарів та послуг – стандартні ставки податку.

Такий досвід оподаткування вважаємо за доцільне перенести і на вітчизняний ґрунт. При цьому до операцій із реалізації товарів сільськогосподарського виробництва, як до таких, що являються життєзабезпечуючими та несуть велике соціальне навантаження, потрібно застосовувати знижені ставки податку. Рівень таких ставок міг би бути встановлений на рівні, який не перевищує 5%. При цьому така ставка податку повинна застосовуватись на всіх етапах реалізації товару з метою недопущення його здорожчання. Реалізація такого заходу допомогла б сформувати передумови як для здешевлення продуктів харчування, так і для підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників через збільшення обсягів реалізації сільськогосподарської продукції.

Зменшення податкових надходжень до бюджету через застосування даної пропозиції могло б бути компенсоване за рахунок встановлення підвищених податкових ставок.

Особливістю такого режиму оподаткування операцій з реалізації власної сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки сільськогосподарськими підприємствами було б застосування знижених ставок, що дозволило зменшити ціни на продукти харчування.

Але для реалізації такої продукції необхідно внести зміни до Закону [3] де було б передбачено відшкодування перевищення податкового кредиту над податковим зобов'язанням.

Оцінити ефективність прийнятих законодавчих змін щодо застосування спеціального режиму ПДВ в сільському господарстві буде можливо лише з часом.

Література:

1. Азаров М. Я. Проект Податкового кодексу України - <http://www.minfin.gov.ua>

2. Катеринчук М. Д. Проект Податкового кодексу України - <http://www.eurorukh.org.ua/files/pk.rar>

3. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997р. №168197 - <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Закон України «Про вияснення змін до деяких законів України щодо підтримки агропромислового комплексу в умовах світової фінансової кризи» від 22 грудня 2009р. № 1782-17 - <http://zakon1.rada.gov.ua>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кафлевська С.Г., к.е.н., доцент, завідувач кафедри організації агробізнесу Вінницького національного аграрного університету

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується формуванням принципово нових за змістом відносин у сфері праці, яка була і залишається головним елементом розробки та реалізації стратегії розвитку держави. Розбудова нової системи соціально-трудова відносин як соціально-економічного фундаменту держави відбувається в Україні спонтанно із застосуванням розрізнених за суттю, нерегульованих у часі й неадекватно спрямованих заходів щодо розв'язання окремих соціально-трудова проблем. У процесі здійснення економічних реформ вітчизняні реформатори основний акцент роблять на такі інструменти реформування економіки як власність, грошовий обіг, оподаткування тощо, залишаючи на потім розв'язання проблем у соціально-трудова сфері. Сподівання на те, що закони ринкового господарства, приватна власність самі все розставляють на свої місця на принципах саморегулювання не можуть виправдатися і приречені на невдачу.

Недооцінка значення соціально-економічної політики посилює втрату людського капіталу, призводить до того, що замість сталого формування середнього класу як основи соціальної й економічної стабільності суспільства відбувається розшарування його за рівнем